

РИЗИКИ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

© Загородній А.Г., Федішин Н.І., 2010

Розкрито суть ризиків податкового планування, досліджено основні характеристики цих ризиків, зокрема: всеохопність, невизначеність, імовірність, альтернативність та конфліктність. Розглянуто об'єкти та суб'єкти ризиків податкового планування на підприємстві. Здійснено групування факторів ризиків податкового планування відповідно до їхніх класифікаційних ознак.

The article examines the essence of tax planning risk, the main characteristics of these risks, including: all-round, indetermination, probability, alternativeness and conflict. Objects and subjects of the tax planning risks on enterprises are considered. Tax planning risk factors of in accordance with their classification features are grouped.

Постановка проблеми. Ризики притаманні будь-якій сфері людської діяльності, в тому числі й господарсько-фінансовій. Зокрема, у Ст. 42 Господарського Кодексу України зазначено, що “...підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематизована на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку” [5]. Тобто ризиковий характер діяльності суб'єктів господарювання задекларовано на законодавчому рівні.

Варто зазначити, що, крім різноманітних ризиків, зумовлених національними реаліями ведення бізнесу, підприємства України змушені працювати у непростому правовому полі, для якого характерна нестабільність податкового законодавства та невиправдано велика кількість податків, зборів та обов'язкових платежів податкового характеру. Одним із шляхів зниження податкового навантаження на підприємство та збільшення прибутків, які відповідно до визначення підприємства власне і є його метою, є податкове планування, яке дає змогу мінімізувати податкові платежі з дотриманням вимог законодавства. Під час реалізації концепції податкового планування на підприємстві необхідно обов'язково враховувати ризики, які можуть призвести до негативних наслідків та звести нанівець роботу працівників економічних служб підприємства щодо зменшення податкових та інших платежів підприємства у бюджети різних рівнів та позабюджетні фонди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання ризиків у фінансово-господарській діяльності підприємств досліджувались багатьма науковцями, зокрема у [2; 3; 6; 15–20] та ін. У наукових дослідженнях таких вчених, як В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко, Т.В. Головач, В.М. Гранатуров, А.Б. Камінський, В.В. Лук'янова, С.І. Наконечний, А.В. Скрипник, В.А. Смоляк, О.Д. Шарапов, О.Б. Шевчук висвітлено основні положення, що стосуються теоретичних та прикладних проблем ризиків у підприємницькій діяльності, зокрема розкрито сутність економічних ризиків, їхні основні елементи та властивості, причини виникнення, методи кількісного оцінювання, аналізу та моделювання економічних ризиків, а також врахування ризиків під час прийняття управлінських рішень. У працях Н.М. Внукової, О.Є. Кузьміна, Н.В. Хохлова, Д.А. Штефанича, крім теоретичних обґрунтувань, увагу зацентровано на розкритті сутності та значенні ризик-менеджменту і його місця в системі управління підприємством.

Податкові ризики досліджують такі науковці, як О.М. Десятнюк, Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, В.С. Альошкін. У своїх роботах вони розглядають податкові ризики як з погляду підприємства, так і з точки зору держави. Ці два види податкових ризиків пов'язані із небезпекою втрат, зумовлених змінами податкового законодавства (підвищення чи зниження ставок оподаткування,

поява нових податків чи відміна вже існуючих, запровадження чи ліквідація податкових пільг тощо). При цьому для держави втрати зумовлюють ненаповнення бюджету, а для підприємства – вилучення обігових коштів на сплату податків, зборів та інших платежів, а також зменшення прибутків. Податкові ризики підприємства є частиною ризиків податкового планування суб'єктів господарювання, які сьогодні є малодослідженими. Важливі аспекти податкового планування у господарсько-фінансовій діяльності підприємств розкрито у роботах таких учених, як А.В. Єлісеєв, Ю.Б. Іванов, В.В. Карпова, Л.М. Карпов, К.Ф. Ковальчук, Л.О. Сухарева, Я.І. Глушенко, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма, Т.М. Рева, М.П. Підлужний та ін. Однак варто зауважити, що ризикам податкового планування суб'єктів господарювання на сьогоднішній день приділено недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті Мета роботи – на основі дослідження теоретичних та прикладних аспектів ризикології дослідити сутність ризиків податкового планування для суб'єктів господарювання – платників податків.

Виклад основного матеріалу. Аналіз багатьох наукових праць [10, с. 498; 9, с. 512; 21, с. 688; 8, с. 214; 1, с. 1028; 20, с. 10; 18, с. 4; 14, с. 7; 2, с. 5; 82, 3, с. 26; 17, с. 22; 15, с. 11; 6, с. 25; 19, с. 11; 16, с. 16; 4, с. 20] дає змогу стверджувати, що ключовими словами у визначеннях терміну “ризик” є “можливість”, “небезпека”, “загроза”, “непевність”, “непередбачуваність”, “об'єктивно-суб'єктивна категорія”, “подія”, “діяльність”, “фактор”, “наслідок”. Крім того, в економічній літературі наводяться додаткові характеристики ризику, які в різних джерелах називаються модифікаціями [6, с. 25], аксіомами [18, с. 7–8, 2, с. 57–58], властивостями [6, с. 26], рисами [20, с. 10–11], умовами [6, с. 24–25, 3, с. 29–30], ознаками [17, с. 24], критеріями [3, с. 27], постулатами [2, с. 54–56; 17, с. 24–26]), однак їхня сутність є однаковою, взаємодоповнювальною та взаємопов'язаною. Для цілей нашого наукового дослідження, пов'язаного з податковим плануванням на підприємстві, серед додаткових характеристик ризику, які водночас підкреслюють його об'єктивну неминучість та пояснюють причини виникнення, слід виділити такі, як всеохопність, невизначеність, імовірність, альтернативність та конфліктність ризику.

Всеохопність ризиків полягає у тому, що, як уже зазначалось, ризики притаманні будь-якій сфері підприємницької діяльності, зокрема процесам податкового планування на підприємстві. У господарсько-фінансовій діяльності підприємств не існує таких ситуацій, в яких відсутній ризик. Навіть відмова від певних ризикових дій, зокрема і відмова від реалізації концепції податкового планування, призводить до ризику втратити вигоду. З позицій податкового планування така вигода проявляється у зменшенні сум податків, зборів та інших платежів, які сплачує підприємство.

Невизначеність ризиків “є фундаментальною характеристикою недостатньої забезпеченості [інформацією – авт.] процесу прийняття рішень стосовно певної проблемної ситуації” [2 с. 35; 17]. “Під невизначеністю, яка породжує ризик, розуміють ситуацію, коли деякою мірою відсутня інформація стосовно структури та можливих станів об'єкта та оточуючого середовища” [3, с. 37]. З огляду на невизначеність ризику в процесі податкового планування, працівники економічних служб підприємства змушені приймати рішення стосовно певних схем мінімізації податкових платежів в умовах неповного інформаційного забезпечення, що може бути причиною ризику. Невизначеність у сфері оподаткування проявляється в постійних змінах податкового законодавства, його нестабільності, суперечливості багатьох його положень, що зумовлює різне, здебільшого протилежне, трактування нормативних документів представниками податкових служб та підприємцями.

Імовірність ризиків проявляється у тому, що несподівана та неочікувана ситуація може як настати, так і не настати. Науковці [20, с. 10; 17, с. 24] зазначають, що ця характеристика ризику є принциповою, оскільки заздалегідь сплановані, визначені та оцінені господарські операції не вважаються ризиковими. Однак внаслідок впливу непередбачуваних факторів заплановані результати можуть не збігтись з реальними. У податковому плануванні непередбачуваними факторами, які впливають на заплановані результати зменшення податкового навантаження на підприємство, можуть бути підвищення ставок податків, скорочення термінів їхньої сплати та інші зміни порядку оподаткування суб'єктів господарювання.

Альтернативність ризиків є невід'ємною складовою проблеми управління суб'єктом господарювання за умов невизначеності і означає прийняття рішення працівниками економічних служб підприємства на основі вибору між кількома варіантами, що зумовлює різні ризики для кожного із цих альтернативних варіантів. Варто зазначити, що відмова прийняти певне рішення з кількох можливих, також може бути ризиковою. У податковому плануванні ця характеристика означає різні рівні ризиковості кожної із багатоваріантних схем мінімізації податків. Оптимальним рішенням буде вибір реалізовувати ту схему податкового планування, в якій сума зменшення податків прямує до максимуму, а ризики – до мінімуму.

Конфліктність, яка проявляється у розбіжності прагнень, засобів досягнення поставленої мети за умов нетотожності інтересів зацікавлених сторін, постає причиною виникнення ризиків податкового планування суб'єктів господарювання. У своїх дослідженнях А.В. Скрипник зазначає, що "...типовий конфлікт можна охарактеризувати трьома основними складовими: зацікавлені сторони; можливі варіанти стратегій зацікавлених сторін; інтереси конфліктних сторін" [18, с. 48].

Як відомо, учасниками податкових правовідносин, тобто зацікавленими сторонами є: держава, яка формує та ухвалює податкове законодавство, регулює механізм оподаткування; податкові органи, які контролюють виконання норм податкового законодавства; платники податків, які виконують визначені податковим законодавством зобов'язання [7, с. 37]. Очевидним є те, що інтереси держави в особі контролюючих податкових органів полягають у максимальному наповненні бюджету податками та зборами, які повинні сплачувати підприємства. Державні органи податкового контролю намагаються досягти своєї мети шляхом здійснення систематичних виїзних або невиїзних перевірок суб'єктів господарювання на предмет правильності та законності ведення податкового обліку, відповідності даних, які наведені у звітності платників податків, реальному стану справ на підприємствах. Також податкові органи можуть додатково супроводжувати господарську діяльність підприємств, здійснюючи їхнє консультування.

Зовсім іншими, навіть можна сказати, протилежними, є інтереси платників податків – це мінімізація податкових платежів, яка досягається шляхом реалізації податкового планування і дає змогу законними способами зменшувати податкове навантаження на підприємство. Як зауважує О.М. Десятнюк, "...саме зіткнення протилежних інтересів суб'єктів податкових правовідносин є основною ознакою конфліктології у сфері оподаткування..., протиборство інтересів зазначених суб'єктів податкових правовідносин призводить до конфлікту цих інтересів" [7, с. 37–38]. Отже, протилежність інтересів суб'єктів податкових правовідносин спричиняє конфлікти у сфері оподаткування, які є характерною ознакою ризиків податкового планування суб'єктів господарювання.

Узагальнивши викладене та враховуючи загальнонаукові підходи до пояснення ризиків, визначимо сутність ризиків податкового планування суб'єктів господарювання.

Ризики податкового планування суб'єктів господарювання – це спричинена невизначеністю та конфліктністю податкової сфери імовірність виникнення негативних наслідків в процесі прийняття альтернативних управлінських рішень щодо реалізації податкової політики підприємства, спрямованої на мінімізацію податкових платежів.

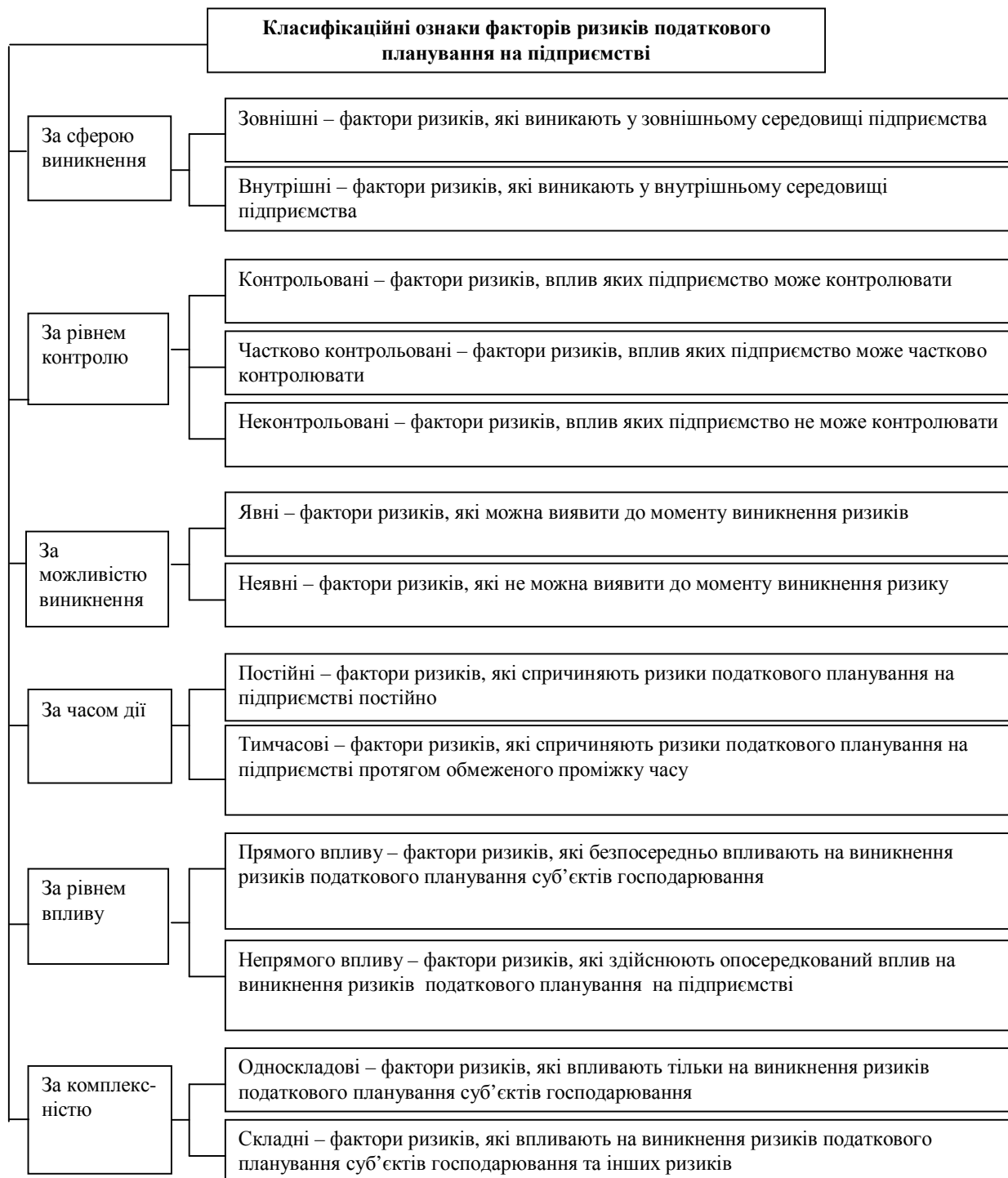
У науковій літературі з проблематики економічних ризиків [3, с. 26–27; 15, с. 12; 17, с. 22–23; 20, с. 12, 31; 18, с. 9; 2, с. 56] розглядаються такі категорії, як об'єкт та суб'єкт ризиків, а також фактори (чинники) ризиків. Спроекуємо ці категорії на ризики податкового планування суб'єктів господарювання.

Усі об'єкти ризиків є системами – множинами елементів довільної природи, що мають зв'язки і утворюють певну цілісність. Об'єктами ризиків є економічні системи, оцінити ефективність та умови функціонування яких на перспективу у вичерпній повноті та з необхідною точністю неможливо. Об'єктами ризиків податкового планування на підприємстві є власне самі підприємства, що реалізують концепцію мінімізації податкових платежів методами податкового планування.

Суб'єкти ризиків визначаються, з огляду на їх правомірність приймати рішення щодо об'єкта ризиків. Суб'єктами ризиків є особи, структурні підрозділи або колектив, які зацікавлені в результатах управління об'єктами ризиків і мають відповідну компетенцію щодо такого управління та прийняття відповідних рішень стосовно об'єкта ризиків. Суб'єктами ризиків податкового

планування на підприємстві є керівники, фахівці з податкового планування та інші особи, які уповноважені приймати рішення щодо податкових платежів підприємства.

Фактори ризиків податкового планування на підприємстві – це причини, або рушійні сили, які зумовлюють ці ризики. Фактори податкових ризиків описано у [7, с. 73–75; 12, с. 315; 14, с. 85–88]. Вони також можуть бути причиною виникнення ризиків податкового планування суб'єктів підприємництва. Класифікацію факторів ризиків податкового планування, а також їхню сутність показано на рисунку.

Класифікаційні ознаки факторів ризиків податкового планування суб'єктів підприємництва

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що факторами, які спричиняють виникнення ризиків податкового планування суб'єктів підприємництва, переважно є недоліки нормативно-правового, соціально-економічного та організаційно-управлінського характеру (таблиця).

Характеристика факторів ризиків податкового планування суб'єктів підприємництва відповідно до їхніх класифікаційних ознак

Фактори ризиків податкового планування суб'єктів господарювання		Класифікаційні ознаки факторів ризику податкового планування підприємств												
		За сферою виникнення		За рівнем контролю			За можливістю виникнення		За часом дії		За рівнем впливу		За комплексністю	
		зовнішні	внутрішні	контрольовані	частково контрольовані	неконтрольовані	явні	неявні	постійні	тимчасові	прямого впливу	опосередкованого впливу	односкладові	складні
Нормативно-правові	Суперечливість законодавства, що спричиняє різне його трактування	✓				✓	✓		✓		✓		✓	
	Нестабільність та динамізм податкового законодавства	✓				✓	✓		✓		✓		✓	
	Неоднозначність податкових законодавчо-нормативних актів	✓				✓	✓		✓		✓		✓	
	Прогалини в законодавчих актах	✓			✓		✓		✓		✓		✓	
	Неврегульованість проблем, пов'язаних із набуттям чинності нормативно-правових актів	✓				✓	✓		✓		✓		✓	
	Непередбачуваність дій органів податкового контролю	✓			✓		✓		✓		✓		✓	
	Суперечності в судових рішеннях щодо справ податкового законодавства	✓			✓		✓		✓		✓		✓	
Соціально-економічні	Інфляційні процеси	✓				✓	✓		✓			✓	✓	
	Схильність до ухилення від сплати податків або до використання агресивних оптимізаційних схем		✓	✓				✓		✓		✓	✓	
	Несплата податків та неможливість здійснення операцій з контрагентами за умов недостатньої платоспроможності				✓		✓		✓			✓	✓	
Організаційно-управлінські	Непередбачуваність дій контрагентів	✓			✓		✓		✓		✓		✓	
	Кваліфікація персоналу, який займається податковим плануванням		✓		✓		✓		✓		✓		✓	
	Мотивування персоналу, який займається податковим плануванням		✓		✓		✓		✓		✓		✓	
	Інформаційне забезпечення працівників, які займаються податковим плануванням		✓		✓		✓		✓		✓		✓	

Крім того, зрозумілим є те, що цей фактор виникнення ризиків податкового планування на підприємстві, так само, як і платоспроможність суб'єкта господарювання, за сферою виникнення є внутрішніми. Свою платоспроможність підприємство може частково контролювати. Усі організаційно-управлінські фактори ризиків податкового планування на підприємстві є частково контрольованими, явними, постійними, прямого впливу та складними. Зовнішнім фактором є лише непередбачуваність дій контрагентів, а інші – внутрішніми.

Висновки. Здійснене дослідження ризиків податкового планування суб'єктів господарювання дає змогу зробити такі висновки:

1. Характеристиками ризиків податкового планування суб'єктів господарювання є їхня всеохопність, імовірність, альтернативність та конфліктність. Всеохопність ризиків проявляється у тому, що вони притаманні будь-якій сфері людської діяльності, зокрема й процесам податкового планування на підприємстві. Невизначеність у сфері оподаткування проявляється у постійних змінах податкового законодавства, його нестабільності, суперечливості багатьох його положень. Імовірність ризиків податкового планування на підприємстві зумовлена непередбачуваними факторами, які впливають на заплановані результати зменшення податкового навантаження на підприємство, змінами порядку оподаткування суб'єктів господарювання. Альтернативність ризиків податкового планування суб'єкта господарювання означає різні рівні ризиковості кожної із багатоваріантних схем мінімізації податків. Протилежність інтересів та засобів досягнення поставленої мети суб'єктів податкових правовідносин спричиняє конфлікти у сфері оподаткування, які є характерною ознакою ризиків податкового планування суб'єктів господарювання.

2. Враховуючи наведені характеристики, ризики податкового планування суб'єктів господарювання можна визначити як спричинену невизначеністю та конфліктністю податкової сфери імовірність виникнення негативних наслідків в процесі прийняття альтернативних управлінських рішень щодо реалізації податкової політики підприємства, спрямованої на мінімізацію податкових платежів.

3. Об'єктами ризиків податкового планування на підприємстві є власне самі підприємства, що реалізують концепцію мінімізації податкових платежів методами податкового планування. Суб'єктами ризиків податкового планування на підприємстві є керівники, фахівці з податкового планування та інші особи, які уповноважені приймати рішення щодо податкових платежів підприємства.

4. Факторами (чинниками), які спричиняють виникнення ризиків податкового планування суб'єктів підприємництва, є недоліки нормативно-правового, соціально-економічного та організаційно-управлінського характеру. Ці фактори у відповідний спосіб можна класифікувати за різними ознаками та охарактеризувати відповідно до цих ознак.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці структурованої схеми класифікації ризиків податкового планування суб'єктів підприємництва, в дослідженні можливих підходів до управління цими ризиками та мінімізації їхнього негативного впливу.

1. *Большой Экономический Словарь* / [Под ред. А.Н. Азрилияна]. – М.: Институт новой экономики, 2007. – 574 с. 2. Вітлінський В.В. *Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія* / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с. 3. Вітлінський В.В. *Економічний ризик та методи його вимірювання: підручник* / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний, О.Д. Шаранов. – К.: ІЗИН, 1996. – 400 с. 4. Внукова Н.М. *Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики: монографія* / Н.М. Внукова, В.А. Смоляк. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 182 с. 5. *Господарський кодекс України* // Інформаційно-правова система ЛІГА:

Закон. 6. Гранатуров В.М. Ризики підприємницької діяльності: Проблеми аналізу / В.М. Гранатуров, О.Б. Шевчук. – К.: Зв'язок, 2000. – 152 с. 7. Десятнюк О.М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика: монографія / О.М. Десятнюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 312 с. 8. Економічна енциклопедія: У 3-х т. – Т3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 952 с. 9. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / [За ред. Р. Дяківа]. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с. 10. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. – Львів: Видавництво Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2005. – 714 с. 11. Иванов Ю.Б. Налоговое планирование: принципы, методы, инструментарий: монографія / Ю.Б. Иванов, В.В. Карпова, Л.Н. Карпов. – Х.: ИД “ИНЖЭК”, 2006. – 272 с. 12. Иванов Ю.Б. Проблеми розвитку податкової політики та оподаткування: монографія / Ю.Б. Иванов. – Харків: ВД “Инжсек”, 2007 – 448 с. 13. Иванов Ю.Б. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект: Монографія / Ю.Б. Иванов, О.Л. Єсько. – Х.: ВД “ИНЖЕК”, 2007. – 328 с. 14. Калінеску Т.В. Моніторинг податкових ризиків: навч. посіб. / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, В.С. Альошкін. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 240 с. 15. Камінський А.Б. Економічний ризик та методи його вимірювання: навч. посібник / А.Б. Камінський. – К.: Вид. дім “Козаки”, 2002. – 120 с. 16. Кузьмін О.Є. та ін. Управління ризиками в інноваційній діяльності: навч.-метод. посіб. / О.Є. Кузьмін, Н.Ю. Подольчак, Н.І. Подольчак. – Львів: Видавництво Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2009. – 176 с. 17. Лук'янова В.В. Економічний ризик: навч. посіб. / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К.: Академвидав, 2007. – 452 с. 18. Скрипник А.В. Економічний ризик та ризик в оподаткуванні: навч. посіб. / А.В. Скрипник. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2007. – 112 с. 19. Хохлов Н.В. Управление риском: учеб. пособие для вузов / Н.В. Хохлов. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 1999. – 239 с. 20. Штефанич Д.А. Управління підприємницьким ризиком / Д.А. Штефанич. – Тернопіль: “Економічна думка”, 1999. – 224 с. 21. Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. совет изд-ва “Экономика”; Ин-т экон. РАН; Гл. ред. Л.И. Абалкин. – М.: ОАО “Издательство “Экономика”, 1999. – 1055 с.

УДК 658.016 (477)

Р.О. Мошенець

Національний університет “Львівська політехніка”

ПРОБЛЕМИ ПОСТПРИВАТИЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

© Мошенець Р.О., 2010

Визначено проблеми постприватизаційного розвитку підприємств та згруповано чинники, що впливають на приватизоване підприємство.

In the article the problems of after privatizing development of enterprises are certain and factors which influence on a privatized enterprise are grouped.

Вступ. Питання постприватизаційного розвитку є актуальними, оскільки внаслідок здійснення приватизації в Україні сформувалася ціла ланка підприємств, що перебувають на цьому етапі свого життєвого циклу.